

Nowe obywatelstwo i patriotyzm na pograniczu kultur: międzykulturowy kontekst

Streszczenie: Różnicowanie się kulturowe państw z jednej strony dekonstruuje model homogenicznej wspólnoty narodowej, a z drugiej strony wymaga utrzymania stabilności instytucji demokratycznych w sytuacji, gdy jego odmienni kulturowo obywatele są coraz bardziej odporni na przymusową asymilację i podporządkowanie. Państwo wielokulturowe winno bowiem aktywnie chronić tożsamości kulturowe swoich obywateli. W efekcie ujawniają się dylematy związane z pojmowaniem obywatelstwa i patriotyzmu, dla których kontekstualnymi odniesieniami stają się wielokulturowość na poziomie państwa oraz międzykulturowość na poziomie indywidualnego obywatela. Stąd różne rodzaje nowego obywatelstwa i patriotyzmu, z modelowymi ich ujęciami, których odczytanie autorka czyni przedmiotem artykułu. Ekspozuje wielokulturowość ujawniającą nowe obywatelstwo oraz międzykulturowe konotacje patriotyzmu. Jako użyteczne uznaje spojrzenie na te kategorie z perspektywy pogranicza kultur. W odniesieniu do filarów współistnienia na owym pograniczu, dokonuje konceptualizacji obywatelstwa i patriotyzmu. Wskazuje na ich wielowymiarowy charakter o międzykulturowej konotacji. Postrzega je jako czynniki integrujące zróżnicowane kulturowo społeczeństwo. Ich narodowo-kulturowa, tożsamościowa oraz wspólnotowa proveniencja nadaje procesowi integracji międzykulturowy charakter. Tak pojęta integracja sprzyja ewolucji państwa narodowego w kierunku heterogenicznej wspólnoty narodowej, funkcjonującej w jego granicach.

Słowa kluczowe: wielokulturowość, obywatelstwo, patriotyzm, pogranicze kulturowe, integracja międzykulturowa

Wielokulturowość ujawniająca nowe obywatelstwo

Współcześnie różnicowanie się kulturowe społeczeństw zyskuje na sile, przede wszystkim na skutek przemieszczania się ludności (migracje, uchodźstwo), dekonstruując „pewien wyobrażony model homogenicznej wspólnoty narodowej” (Burszta, 2009, s. 20). Towarzyszy temu presja zewnętrzna „(...) aby nie dochodziło do jawnej dyskryminacji czy niesprawiedliwości w kwestii relacji większości do mniejszości” oraz by miał miejsce proces „demokratyzowania demokracji, która nie może zatrzymywać się na poziomie państwa narodowego” (Burszta, 2009, s. 32). Dlatego wyzwaniem dla współczesnej polityki państw narodowych staje się utrzymanie stabilności instytucji demokratycznych w sytuacji, gdy obywatele odmienni kulturowo są bardziej odporni na przymusową asymilację i podporządkowanie (Callan, 2002, s. 465). Państwo, stając się wielokulturowym, winno aktywnie chronić tożsamości kulturowe swoich obywateli, zakorzenione we wspólnie uznanych narodowych granicach (Spry i Hornsey, 2007, s. 153). Jednym ze skutków takiego stanu rzeczy jest tworzenie się w przestrzeni państwa wielokulturowego pogranicza, będącego wynikiem istnienia granic i jako zjawisko kulturowe wiążącego się z międzykulturowością.

Przyjmując perspektywę owego pogranicza, przedmiotem analiz warto uczynić nowe formy obywatelstwa, w realiach wielokulturowego państwa, które coraz częściej zastępują tradycyjne, indywidualnie pojmowane członkostwo w określonej wspólnocie narodowej, ujawniając np. obywatelstwo postnarodowe, ponadnarodowe, wielokulturowe (Kostakopoulou, 2006, s. 83) czy międzykulturowe (Kymlicka, 2003, s. 147). Podkreślić należy, że nowe obywatelstwo wiąże się z rewizją narodo-etatystycznej tradycji jego pojmowania, a zatem z dostrzeżeniem możliwości mutowania i ewolucji obywatelstwa w czasie i przesuwania się jego granic, co może skutkować również zrewaloryzowanym namysłem nad przeszłością, przekształcaniem teraźniejszości i otwarciem się na nowe praktyki społeczno-polityczne, które mogą najlepiej urzeczywistnić zasadę równego udziału w życiu politycznym. Z obywatelstwem wiążą się bowiem nie tylko prawa, uczestnictwo i obowiązki, poczucie przynależności, ale także sposoby wyrażania sprzeciwu wobec skryształizowanej koncepcji na jego temat (Kostakopoulou, 2006, s. 84).

Jeśli więc przyjąć za Will Kymlicką, że obywatelstwo w swej istocie odnosi się do członkostwa we wspólnocie politycznej, oznaczając relację między jednostką a państwem, to na znaczeniu zyskują wielokulturowość na poziomie

państwa oraz międzykulturowość na poziomie indywidualnego obywatela funkcjonującego na pograniczu kulturowym. Chodzi więc o uobecnianie się wielokulturowości w konstytucji danego państwa, w jego instytucjach i prawie, a w przypadku jednostki w jej wiedzy, przekonaniach, postawach, uznawanych wartościach, kompetencjach oraz w motywach podejmowanych przez nią działań (Kymlicka, 2003, s. 147). Zaznaczyć przy tym należy, że uznanie wielokulturowości na poziomie państwa skutkuje nie tylko akceptacją odmienności językowej i kulturowej zamieszkujących w jego granicach obywateli, ale także dopuszcza zróżnicowany stosunek tychże obywateli do wszelkich instytucji państwowych, prawa czy procesów włączających ich w jego struktury społeczno-polityczne, czy to na poziomie lokalnym, regionalnym, czy ogólnopństwowym. Wszystko to powoduje, że społeczeństwo przestaje być statycznym, a jego przetrwanie wymaga ustawicznego redefiniowania własnej tożsamości oraz modyfikowania wartości dlań centralnych. Konstruowana na tym gruncie tożsamość byłaby źródłem poczucia przynależności, a polityka, nie będąc całkowicie kulturowo neutralną, uznawałaby i włączała w swój zakres mniejszości narodowe zarówno z perspektywy przeszłości, jak i teraźniejszości oraz przyszłości. Rodzi to jednak konieczność zaistnienia krytycznej refleksji nad własną kulturą i wyjścia poza ideał tolerancji, dzięki czemu możliwymi stają się otwarty dialog z innymi kulturami, angażowanie większości i mniejszości w podejmowanie decyzji ich dotyczących oraz wypracowanie rozsądnego konsensusu (Parekh, 1996, s. 255). Taki stan rzeczy, jak podkreśla Kymlicka, wymaga jednak od większości obywateli przestrzegania trzech zasad, prymarnych dla wielokulturowego państwa, a mianowicie: (1) państwo nie jest własnością dominującej grupy narodowej, ale należy w takim samym stopniu do wszystkich obywateli, niezależnie od ich narodowego i kulturowego statusu; (2) asymilacja i wykluczająca polityka budowania narodu powinny być zastąpione polityką uznawania, dostosowania i włączania; (3) historyczna niesprawiedliwość winna być uznana, pomimo zakorzenionych przez dziesięciolecia negatywnych nastawień wobec mniejszości narodowych, ich eliminowania, w różnej postaci, z życia politycznego, gospodarczego czy społecznego (Kymlicka, 2003, ss. 152–153). Z owymi zasadami korespondują modele obywatelstwa wykoncypowane przez Dorię Kostakopoulou. Pierwszy z nich to obywatelstwo postnarodowe, wyznaczone przez dyskurs prawny dotyczący praw człowieka, który przeniknąwszy do krajowych porządków prawnych, nasilił prawny pluralizm oraz pojawienie się praw zdeterializowanych. W tym przypadku państwo pozostaje jednak suwerennym organem przestrzegającym prawa człowieka, przy

zachowaniu zasady narodowej przynależności. Drugi model to obywatelstwo ponadnarodowe, które nie odrzuca narodowych koncepcji obywatelstwa ani nie neguje znaczenia granic i państw narodowych. Specyficzne dla niego jest natomiast powstawanie sieci i społeczności (poza instytucjami i strukturami państwa), partycypacja w których przesądza o wielowymiarowej przynależności i nakładaniu się lojalności. Model ten postrzegany jest jako wzbogacający liberalno-demokratyczny model obywatelstwa narodowego, dzięki uznawaniu podwójnego obywatelstwa – kraju pochodzenia i zamieszkiwania – oraz poszanowaniu prawa do jedności rodziny, a także wypełnianiu zobowiązań humanitarnych wobec uchodźców. Natomiast trzeci model obywatelstwa ma charakter wielokulturowy. Wiąże się bowiem z pluralizacją narodu na skutek uznania etnicznych społeczności jako integralnych jego elementów (Kostakopoulou, 2003, s. 86).

Nowe obywatelstwo można rozpatrywać również z perspektywy międzykulturowej, wyłaniając obywatelstwo międzykulturowe. Według Kymlickiej międzykulturowy obywatel popiera zasady funkcjonowania wielokulturowego państwa oraz przejawia pozytywne postawy wobec różnorodności narodowej i kulturowej, będąc przy tym gotowym do poznawania odmiennych sposobów życia i postrzegania występujących problemów także z perspektywy odmienności innych ludzi. Komfortowym dla niego jest również wchodzenie w interakcje z nimi. Warto przy tym mieć na uwadze, że obywatel międzykulturowy może preferować globalną międzykulturowość, nie zaś tę osadzoną w realiach lokalnych. W przypadku wymiany międzykulturowej może dochodzić również do obciążania grup izolujących się, co może skutkować przekonaniem o naruszaniu ich prawa do kulturowej odrębności oraz poczuciem zagrożenia dla ich stylu życia. Dlatego też model obywatelstwa międzykulturowego wymaga uznania granic, zrozumienia i zaakceptowania różnic kulturowych (Kymlicka, 2003, ss. 156, 165).

Każdy z przedstawionych modeli obywatelstwa, co należy podkreślić, jest rozpatrywany w granicach określonego narodu, a włączanie do niego jednostek innej narodowości dokonuje się poprzez modernizację obywatelstwa narodowego, przy zachowaniu jednak jego rdzenia (Kostakopoulou, 2003, s. 87). Ważnym odniesieniem dla tego procesu jest pogranicze kulturowe, w przestrzeni którego ma miejsce nie tylko upodmiotowienie jednostek i grup odmiennych kulturowo, przetwarzających własne kultury i tworzących nową kulturę – kulturę pogranicza, ale także kształtowanie się nastawień wobec państwa narodowego, poczucia przynależności społecznej i wspólnotowej, także wielowymiarowej tożsamości.

Patriotyzm i jego międzykulturowa konotacja

Kategorią, w której ogniskują się nastawienia obywateli wobec państwa, a także wobec jego różnorodności kulturowej, jest patriotyzm (Laborde, 2002, s. 593). W literaturze przedmiotu uwidaczniają się dwa dyskursy dotyczące jego istoty – dyskurs stary (klasyczny) i dyskurs nowy (nowoczesny). Pierwszy z nich, według Dory Kostakopoulou (2003), wskazuje na pokrewieństwo patriotyzmu z nacjonalizmem, upolityczniającym to, co etniczne. W takim ujęciu przyjmuje formę patriotyzmu zamkniętego, etnicznego, ślepego – bezkrytycznego, jednowymiarowego, romantyczno-sentymentalnego, bazującego bowiem na doktrynalnym sposobie pojmowania ojczyzny utożsamianej z określonym terytorium kraju zamieszkiwanego przez naród, z którym jednostka się identyfikuje (Solarczyk-Szwec, Majchrzak-Ptak i Szwech, 2018, ss. 23–24). Tego rodzaju patriotyzm predysponuje ludzi do okazywania negatywnych postaw wobec migracji i wielokulturowości, ze względu na poczucie zagrożenia jednorodności i odrębności ich własnej kultury (Spry i Hornsey, 2007, ss. 156–157).

Natomiast w drugim dyskursie patriotyzm pojmuje się jako antynacjonalistyczny, uwalniający od etniczacji to, co polityczne. W tym przypadku na znaczeniu zyskuje lojalność polityczna wobec demokratycznego państwa i przywiązania obywateli do wspólnych zasad lokujących się u podstaw liberalnej kultury demokratycznej. Określić go można mianem nowego patriotyzmu (Kostakopoulou, 2003, s. 75), a zatem patriotyzmu otwartego, obywatelskiego, krytycznego, wielowymiarowego, dojrzałego. Patriota tego rodzaju „to osoba świadoma własnych korzeni, ale równocześnie z szacunkiem odnosząca się do ludzi, np. z innych kręgów kulturowych, i gotowa do (współ)działania z nimi na rzecz szeroko rozumianego dobra wspólnego ponad podziałami etnicznymi czy religijnymi, a tym samym budowania bazującej na wspólnej historii, mitach, rytuałach, symbolach – nawet inaczej interpretowanych – jedności w mnogości” (Solarczyk-Szwec, Majchrzak-Ptak i Szwech, 2018, s. 24). Jak podkreślają Carmen Spry oraz Matthew Hornsey (2007), to osoba zaangażowana i lojalna wobec swojego kraju, ale również popierająca uniwersalne ideały i wartości oraz uczestnicząca w budowaniu pozytywnej tożsamości grupy.

Jak wynika z powyższego, przyjęcie perspektywy wielokulturowości nie uzasadnia definiowania patriotyzmu w jego klasycznym ujęciu. W efekcie bowiem dokonujących się zmian systemowych, w głównej mierze struktural-

nych, społecznych i kulturowych, mających charakter uniwersalny, zmianie ulegają również niektóre z komponentów patriotyzmu (Zielińska i Leszkowicz-Baczyńska, 2009, s. 58). Dzieje się tak również na skutek demokratyzacji społeczeństw nowoczesnych, co powoduje „(...) wzrost indywidualizmu. Oznacza to zmianę podejścia jednostki do samej siebie i społeczeństwa. Przy zwiększonej mobilności przestrzennej jednostki i zmieniającej się presji społeczności terytorialnych dużego znaczenia nabiera podmiotowość” (Zielińska i Leszkowicz-Baczyńska, 2009, s. 69). Specyficzne więc dla demokratyzacji upodmiotowienie jednostki służy ekspozycji różnic kulturowych i pozytywnego stosunku do nich, zarówno na poziomie polityki państwa, jak i na poziomie poszczególnych jednostek będących obywatelami państwa wielonarodowego. Jak zauważają Jack Citrin, Richard Johnston oraz Matthew Wright (2012), demokratyzacja tworzy kontekstualne ramy patriotyzmu, odzwierciedlającego normatywne przekonania o rzeczywistym charakterze i osiągnięciach narodu. Owa normatywność nie wyrasta z natury, ale jest konstruowana i modyfikowana na skutek dokonujących się transformacji o charakterze politycznym i społeczno-kulturowym, występujących dramatycznych wydarzeń, kryzysów, procesów globalizacyjnych czy migracji.

Stąd wielość konceptualizacji nowego patriotyzmu. Można go bowiem pojmować jako „wolę narodową” wyrażającą się w dążeniu narodu do wewnętrznej i zewnętrznej suwerenności, z którą wiąże się demokratyczne dziedzictwo i wierność idei narodowej, dobro narodu, umiłowanie ojczyzny oraz wolności (Karwowski, 2007, ss. 214–215). Może on również przyjmować postać uczucia wyrażającego się w przywiązaniu i miłości do ojczyzny (Spry i Hornsey, 2007, s. 151), do własnego kraju i dumie z niego. W tym znaczeniu wpływa na reakcje przejawiane wobec polityki państwa dotyczącej zmieniającego się składu etnicznego państwa narodowego. Duma narodowa sama w sobie, ale także jej kognitywne podstawy mają przy tym moc wyjaśniającą (Citrin, Johnston i Wright, 2012, s. 532). Istota patriotyzmu może być odczytywana również jako wartość moralna, która wyklucza przejawianie nienawiści i wrogości wobec innych. Mieści bowiem w sobie szacunek i sympatię wobec patriotyzmu innych. Tym samym nie ma charakteru konfliktogennego (Nikitorowicz, 2013, ss. 39–40). Specyficzne dla niego jest więc wyjście jednostki poza własną indywidualność i lokowanie się jej w szerszej zbiorowości, co umożliwia dostrzeżenie związków między Ja–My oraz przywiązanie do grupy, z którą się owa jednostka identyfikuje. W takim ujęciu patriotyzm jest swego rodzaju formą budowania relacji z innymi jednostkami i grupami, szukaniem społecznego uznania i statusu, dającego poczucie bezpieczeństwa

(Skarżyńska, 2008, ss. 55, 68–69). Dlatego wyrastając „z heterogenicznych źródeł, przejawia się w różnych formach, ma różny zakres i charakter w zależności od czasu, miejsca, grupy, osoby” (Solarczyk-Szwec, Majchrzak-Ptak i Szwec, 2018, s. 23), staje się więc wielowymiarowym.

Obywatelstwo i patriotyzm na pograniczu kultur

Pogranicza kulturowe, usytuowane terytorialnie w granicach państwa wielokulturowego, cechuje ponadczasowość, trwałość warunków, pokoleniowy charakter społeczności złożonych z odrębnych kultur, środowiskowa wspólnota, kulturowa wrażliwość oraz potrzeba utrzymywania własnych, etnicznych identyfikacji w środowisku życia (Doubt i Tufekcić, 2019; Yampolsky, Amiot i de la Sablonnière, 2013). Tak pojmowane stanowi przestrzeń bezkonfliktowego trwania, którą wysyca międzykulturowość, będąca efektem procesów przenikania i mieszania się odmiennych kultur, w określonym miejscu ze specyficzną dla niego historyczno-polityczną i społeczno-kulturową konotacją, konceptualizującą wspólne płaszczyzny interakcji (Szerląg, 2022, s. 67). Istotną w niej rolę odgrywają porozumiewanie się międzypersonalne oraz porozumiewanie się międzykulturowe (Adler, Rosenfeld i Proctor II, 2012, s. 44), dające asumpt do tworzenia się wspólnoty na pograniczu kultur, konsolidowania się ludzi oraz harmonizowania podejmowanej przez nich aktywności (Zawawi, 2008). Z tego powodu interesujące jest odczytanie obywatelstwa i patriotyzmu, uobecniających się w przestrzeni wspólnoty, specyficznej dla pogranicza kultur. Odniesieniem dla owego odczytania uczynić można filary współistnienia na pograniczu kultur (Szerląg, 2022, ss. 68–72). Pierwszy z nich ma charakter kulturowo-tożsamościowy, konstruuje go bowiem przynależność i tożsamość narodowa, kulturowy typ rodziny (rodzina jednorodna kulturowa zamknięta, rodzina jednorodna kulturowa otwarta, rodzina wielokulturowa), tożsamość państwowa, tożsamość ponadnarodowa oraz wartości religijno-wspólnotowe. Drugi filar owego współistnienia wyznacza aksjologia pogranicza, a w szczególności wartości religijno-wspólnotowe, wartości dialogowe oraz wartości patriotyczne. Trzeci filar jest konceptualizowany przez wspólnotowość i poczucie przynależności do wspólnoty ze specyficznymi dla nich wyznacznikami, a mianowicie: historia (pokoleniowe zamieszkiwanie w określonym miejscu, wspólna przeszłość historyczna, wspólne dziedzictwo kulturowe, pokoleniowo ujawniające się poczucie wspólnoty w środowisku zamieszkiwania), lokalność (wspólne cele i potrzeby, pozytywne więzi sąsiedzkie i swojskość, dialog międzykulturowy,

wspólne wartości) oraz ponadnarodowość (wspólny język, wspólna religia, wspólna ojczyzna, wspólne wartości, kultura pogranicza). Natomiast czwarty filar współistnienia na pograniczu kultur to międzykulturowe obywatelstwo, o którym przesądzają tożsamość państwowa, wartości patriotyczne, kompetencje obywatelskie, relacje dialogowe, aktywność obywatelska, działania na rzecz integracji społeczeństwa wielokulturowego.

Jak wynika z powyższego, we wskazanych filarach uobecniają się, w sposób specyficzny dla każdego z nich, obywatelstwo oraz patriotyzm. Obywatelstwo przyjmuje postać wielokulturowego i międzykulturowego zarazem. Z jednej strony wiąże się ono bowiem z funkcjonowaniem w polityczno-instytucjonalnych i prawnych realiach wielokulturowego państwa, aktywną partycypacją w jego strukturach oraz wyrażaniem akceptacji lub sprzeciwu wobec działań podejmowanych przez państwo wobec odmiennych kulturowo obywateli. Z drugiej zaś strony wyraża się we (współ)zaangażowaniu w działania publiczne (solidarność i zainteresowanie rozwiązywaniem problemów lokalnych i krajowych), w obowiązkach i kompetencjach obywatelskich oraz umiejętnościach komunikacyjnych i międzykulturowych. Istotnie ujawnia się przy tym potrzeba wychowania do integracji społeczeństwa wielokulturowego¹, poprzez kształtowanie umiejętności: budowania wspólnoty w społeczeństwie wielokulturowym, przekraczania granic dzielących kultury, rozumienia oraz akceptacji odmiennych wartości, włączania do własnego systemu aksjonormatywnego wartości uniwersalnych, budowania ponadnarodowego porozumienia oraz podejmowania aktywności społecznej i politycznej na rzecz rozwoju wspólnej ojczyzny. Natomiast u podstaw realizacji tejsze potrzeby lokują się międzykulturowy dialog, współdziałanie mimo różnic kulturowych, otwartość na inne kultury, porozumienie ponadnarodowe oraz wspólnota kulturowa.

Z kolei patriotyzm, konstruowany na pograniczu kultur, przyjmuje dwuwymiarową postać, a mianowicie narodowo-kulturową oraz międzykulturową, o otwartym charakterze. W pierwszym przypadku kontekstualnymi dla niego są wspólna historia, wspólny język i religia oraz wspólne cele i interesy. Dzięki nim staje się wartością, ujawniającą jego aksjologiczny aspekt, na sku-

¹ Potrzebę wychowania do integracji społeczeństwa wielokulturowego autorka ujawniła w wyniku badań własnych przeprowadzonych w zróżnicowanym kulturowo środowisku Wileńszczyzny. Zmienna ta była mierzona dziewięcioma pozycjami kwestionariusza, które w analizie metodą głównych składowych stworzyły jeden czynnik o wartości własnej powyżej jedności, wyjaśniający 52% wariancji. Ładunki czynnikowe lokowały się w przedziale od 0,62 do 0,78, $F(4,365)=2,68$, $p=0.032$ (istotny).

tek czego możliwa jest przynależność do wspólnoty historycznej, do wspólnej ojczyzny oraz partycypacja w procesie tworzenia nowych wartości kulturowych, moralnych i społecznych. Rozpatrywany natomiast z perspektywy dziejów, kształtujących i utrwalających świadomość narodową i państwową, w oparciu o dziedzictwo kulturowe, wysyca stosunek do ojczyzny, narodu, kultury narodowej, wielokulturowości i państwa. Patriotyzm jest więc postawą jednostki wobec ojczyzny (w przypadku odczuwania dualizmu narodowego także wobec drugiej ojczyzny), narodu i wielokulturowego państwa.

Natomiast międzykulturowy wymiar patriotyzmu pojmować można jako wartość moralną, która, stając się znaczącą dla jednostek doświadczających różnic kulturowych, eliminuje z relacji zachodzących między nimi wrogość i nienawiść, a służy wzajemnemu poszanowaniu oraz uznaniu przejawianego przez nich patriotyzmu. W efekcie można go pojmować jako formę budowania relacji w oparciu o wspólnie podzielane wartości. W tym ujęciu patriotyzm cechuje inkluzywność i pewnego rodzaju tożsamość społeczna (Wojciszke, 2019, s. 122).

Można zatem stwierdzić, że wskazane wymiary patriotyzmu, konstruowanego na pograniczu kultur, ujawniają jego podstawowe aspekty, a mianowicie aksjologiczny, socjologiczny oraz psychologiczny (Karwowski, 2007, s. 217). Z kolei jego wielokulturowa i międzykulturowa konotacja wskazuje, że jest on nowym rodzajem patriotyzmu, przejawianym wobec wielokulturowego państwa przez międzykulturowych obywateli, którzy są świadomi swoich korzeni, szanują ludzi z innych kręgów kulturowych, a konstruując wielowymiarową tożsamość na pograniczu kulturowym, są zdolni (współ)działać na rzecz dobra wspólnego, w granicach wyznaczających narodową i wielokulturową specyfikę państwa. Ich otwartość na różnice kulturowe uprawdopodobnia współistnienie i podejmowanie działań na rzecz wspólnej ojczyzny oraz wspólnego, wielokulturowego państwa.

Konkluzja

Nowe obywatelstwo i patriotyzm, konstruowane na pograniczu kultur, mają wielowymiarowy charakter, o zdecydowanie międzykulturowej konotacji oraz uobecniają się w narodowych granicach wielokulturowego państwa. Są efektem jednostkowego i grupowego doświadczania kulturowej odmienności w przestrzeni państwowej i publicznej, a także dokonującego się ustawicznie procesu definiowania tożsamości zarówno przez zróżnicowane kulturowo społeczeństwo, jak i upodmiotowione w nim jednostki. Ujawniają się jako

czynniki integrujące zróżnicowane kulturowo społeczeństwo. Ich narodowo-kulturowa, tożsamościowa oraz wspólnotowa proveniencja nadaje owemu procesowi postać integracji międzykulturowej. Oznacza ona bowiem włączenie jednostek i grup (kulturowo odmiennych) na równych prawach do społeczeństwa, umożliwiając im kulturowe zbliżenie na skutek porozumiewania się międzyosobowego i międzykulturowego, czego efektem jest (re)definiowanie własnej przynależności i wypracowywanie wspólnotowych praktyk. Tak pojęta integracja sprzyja ewolucji państwa narodowego w kierunku heterogenicznej wspólnoty narodowej w jego granicach.

Bibliografia

- Adler, R.B., Rosenfeld, L.B. i Proctor, II R.F. 2021. *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*. Poznań: Dom Wydawniczy REBIS.
- Burszta, W.J. 2009. Obcość wielokulturowa. W: Angutek, D. red. *„Obcy” w przestrzeni kulturowej współczesnej Europy*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, ss. 15–33.
- Callan, E. 2002. Democratic Patriotism and Multicultural Education. *Studies in Philosophy and Education*. **21**, pp. 465–477.
- Citrin, J., Johnston, R. and Wright, M. 2012. Do Patriotism and Multiculturalism Collide? Competing Perspectives from Canada and the United States. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*. **45** (3), pp. 531–552.
- Doubt, K. and Tufekcić, A. 2019. *Ethnic and National Identity in Bosnia-Herzegovina: Kinship and Solidarity in a Polyethnic Society*. Lanham Maryland: Lexington Books.
- Karwowski, W. 2007. Patriotyzm jako wartość – mit czy rzeczywistość? W: Maliszewski, W.J. red. *Komunikacja społeczna a wartości w edukacji. Nowe znaczenie i sytuacje. Humanistyczne (i inne) konteksty komunikowania „się” i „Ja” w obszarze wartości wewnątrz edukacji*. T. 1. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, ss. 209–221.
- Kostakopoulou, D. 2006. Thick, Thin and Thinner Patriotisms: Is This All There Is? *Oxford Journal of Legal Studies*. **26** (1), pp. 73–106.
- Kymlicka, W. 2003. Multicultural States and Intercultural Citizens. *Theory and Research in Education*. **1** (2), pp. 147–169.
- Laborde, C. 2002. From Constitutional to Civic Patriotism. *British Journal of Political Science*. **32** (4), pp. 591–612.

- Nikitorowicz, J. 2013. *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej?* Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls.”
- Parekh, B. 1996. Minority Practices and Principles of Toleration. *The International Migration Review*. **30** (1) Special Issue: Ethics, Migration and Global Stewardship, pp. 251–284.
- Skarżyńska, K. 2008. Rodzaje patriotyzmu. Czy i jak osobiste doświadczenia oraz wychowanie różnicują postawy narodowe? W: Dudzikowa, M. i Czerepaniak-Walczak, M. red. *Wychowanie. Pojęcia. Procesy. Konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*. T. 4. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, ss. 55–72.
- Solarczyk-Szwec, H., Majchrzak-Ptak, K. i Szwech, A. 2018. O patriotyzmie w świetle dzienników Haliny Semenowicz. Inspiracja dla uczenia się współczesnych. *Dyskursy Młodych Andragogów*. **19**, ss. 23–38.
- Spry, C. i Hornsey, M. 2007. The influence of blind and constructive patriotism on attitudes toward multiculturalism and immigration. *Australian Journal of Psychology*. **59** (3), pp. 151–158.
- Szerłąg, A. 2022. Filary współistnienia na pograniczu kultur. *Wychowanie w Rodzinie. Family Upbrining*. **XXVII** (2), ss. 63–82.
- Wojciszke, B. 2019. *Psychologia społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Yampolsky, M.A., Amiot, C.E. i de la Sablonnière, R. 2013. Multicultural identity integration and well-being: A qualitative exploration of variations in narrative coherence and multicultural identification. *Frontiers in Psychology. Sec. Cultural Psychology*. **4**, pp. 1–15.
- Zawawi, D. 2008. Cultural dimensions among Malaysian employees. *International Journal of Economics and Management*. **2** (2), pp. 409–426.
- Zielińska, M. i Leszkowicz-Baczyńska, Ż. 2009. Czy kryzys patriotyzmu? Pokoleniowe zróżnicowanie wyznaczników polskości i patriotyzmu. W: Angutek, D. red. *„Obcy” w przestrzeni kulturowej współczesnej Europy*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, ss. 55–70.

New citizenship and patriotism at the cultural frontier: a cross-cultural context

Abstract: The cultural diversification of states deconstructs the model of a homogenous national community, yet it requires the maintenance of the stability of democratic institutions in a situation where culturally different citizens are

increasingly resistant to forced assimilation and subjugation. A multicultural state must actively protect the cultural identities of its citizens. Some dilemmas arise in the understanding of citizenship and patriotism, for which state multiculturalism and interculturalism at the level of an individual citizen become contextual references. Therefore, the subject of this article is the different types of new citizenship and patriotism, with model approaches to them. The author exposes multiculturalism, revealing the new citizenship and intercultural connotations of patriotism. She looks at these categories from a cultural borderland perspective. With reference to the pillars of coexistence identified on the basis of empirical research in this borderland, the author conceptualizes intercultural citizenship and patriotism. She also points to their multidimensional nature with an intercultural connotation. The author sees them as integrating factors of a culturally diverse society. Their national-cultural, identity, and community provenance gives an intercultural character to the integration process. Integration conceived in this way fosters the evolution of the nation-state into a heterogeneous national community operating within its borders.

Keywords: multiculturalism, citizenship, patriotism, cultural borderland, intercultural integration

Translated by Justyna Pilarska